

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**на дисертацію Фіалко Олени Євгенівни за темою
“Скіфські амазонки в археологічних реаліях”, поданої на
здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.04 – археологія**

З-поміж сюжетів античної літературної традиції, безпосередньо пов'язаних зі скіфами Північного Причорномор'я, вирізняється найпопулярніший міф про амазонок - жінок войовниць. Актуальність теми цієї роботи визначається відсутністю узагальнюючого фахового дослідження скіфських амазонок з урахуванням всіх наявних у розпорядженні науки джерел і відомостей.

Важливою особливістю дисертації Олени Євгенівни Фіалко є те, що в ній величезний за обсягом якісно оброблений археологічний матеріал виступає в як окреме нове історичне джерело на рівних з добре відомими письмовими та іконографічними джерелами.

Головним об'єктом дослідження є поховальні комплекси скіфських войовниць, відкриті на теренах Європейської Скіфії.

Вперше у вітчизняній історії проблема повною мірою розглядається системно в трьох аспектах - літературному, художньому і археологічному.

Теоретична і практична цінність дисертаційного дослідження полягає в можливості використання отриманих матеріалів при написанні узагальнюючих праць з давньої історії та археології України; навчальних посібників і курсів лекцій для вузів, словників, підручників для загальноосвітніх шкіл, при підготовці лекційних курсів з археології доби раннього заліза Східної Європи, історії гендерних відносин, культурології та історії культури; при організації музейних експозицій.

Основні результати дисертаційного дослідження достатньо повно викладені у 67 наукових роботах.

Проблема амазонок в роботі розглянута в трьох ракурсах. При цьому два з них (літературний і образотворчий), до останнього часу, були розроблені і подані досить повно. Археологічний ракурс досі використовувався лише в якості ілюстраційного матеріалу в історичних дослідженнях. Проте, в результаті цієї роботи маємо тепер значно повнішу і достовірнішу археологічну джерельну базу для вирішення проблеми амазонок в цілому з виходом на історичні реалії і узагальнення.

Отже, в цьому дослідженні, крім літературних джерел, образи амазонок розглянуті в образотворчому мистецтві – в оформленні монументальних архітектурних споруд, статуї, рельєфи, поліхромні розписні фриз (картини і фрески), мозаїки, саркофаги, поховальні урни, бронзові статуетки, мініатюрні свинцеві фігурки, на витворах торевтики, тканинах, теракотових виробках, ювелірні прикраси, монети, вазопис, кам'яні антропоморфні стели.

Археологічні джерела розглянуті особливо докладно: це і поховальні споруди, типи могил і їх конструктивні особливості, поховальний обряд, супровідний інвентар, всього оброблені матеріали більше трьохсот ретельно відібраних жіночих поховань. Особливо розглянуті антропологічні свідчення безпосередньої участі скіфських жінок у збройних конфліктах. Ця частина роботи є суттєвим вкладом в розвиток вітчизняної скіфології. «Скіфська» частина цього дослідження має бути методичним прикладом для вивчення амазонок інших часів.

В той же час, авторка розглянула проблему скіфських амазонок на широкому тлі – від семантики терміну до осмислення амазонок в якості загального історичного явища.

Суттєвим вкладом в військову історичну науку є розділ 7, де амазонки розглянуті як загальне історичне явище від доби каменю до доби міді-бронзи, раннього заліза, середньовіччя і аж до новітнього часу і наших днів. В роботі представлені чисельні археологічні приклади з часів кам'яної доби, доби неоліту та ранньої і середньої бронзи.

Олена Фіалко показує, що жінки брали участь у військових конфліктах

від початків людської історії аж до сьогодення. І скіфські амазонки - яскраве тому підтвердження.

В якості зауваження зупинюсь на одному сюжеті, викладеному у розділі 3.16. Мова йде про кам'яні стели з містечка Хаккарі на Південному Сході Туреччини. Авторка, слідом за Аскольдом Іванчиком віднесла їх до кіммерійського часу. В той же час ж у мене є стаття, в якій я порівнюю зброю, зображену на цих стелах зі зброєю катакомбної культури Північного Причорномор'я (В.І. Клочко Торговельний шлях Буг-Бог за часів доби середньої бронзи та індоєвропеїзація Малої Азії. - *Wspólnota dziedzictwa archeologicznego ziem Ukrainy I Polski*. Warszawa, 2007, s. 171-178). Тобто, я, спираючись на зброєзнавчий аналіз зображень, відношу ці стели до часів середньої бронзи, до кінця III – початку II тис. до н.е. До середини II тис. до н.е., спираючись знову ж таки на аналіз озброєння, зображеного на цих стелах, відносить їх автор публікації Велі Севін, він бачить витoki цієї образотворчої традиції у кам'яних стелах Північного Причорномор'я доби ранньої бронзи. На мою думку, стели з Хаккарі, по-перше, відкривають нам нові факти про військову справу пізнього етапу катакомбного суспільства Північного Причорномор'я, про амазонок катакомбної культури. По-друге, виявляються часи та механізми появи «амазонської» традиції в Анатолії. Вірогідно, вона пов'язана з індоєвропейськими мігрантами, що утворили державу Мітанні в тому регіоні. Взагалі, мені здається, що традиція участі жінок у військових діях зі зброєю в руках більше характерна для скотарських суспільств давнини. І це ще раз підкреслює загальне історичне значення цієї роботи.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальне позитивне враження та високу оцінку цієї наукової праці, а лише підкреслюють неоднозначність та складність проблем, які постали перед дисертантом.

В цілому ж, дисертація Олени Євгенівни Фіалко “Скіфські амазонки в археологічних реаліях” є завершеним якісним та яскравим науковим дослідженням і заслуговує на публікацію в якості монографії, яка без сумніву

буде схвально зустрінута широким колом любителів історії.

З огляду на викладене вище і той факт, що на мою думку, обговорювана дисертаційна робота повністю відповідає вимогам до докторських дисертацій чинного “порядку присудження наукових ступенів”, вважаю що її авторка, Олена Євгенівна Фіалко, заслуговує на присудження наукового ступеню доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.04 - археологія.

Офіційний опонент -

Доктор історичних наук,

Завідувач кафедри археології

Національно університету

«Києво-Могилянська Академія»

В.І. Клочко